

Numan Menemencioğlu (1893-1958)

Numan Menemencioğlu 1893 yılında babası Menemenlizade Rifat Bey'in vilayet defterdarı olarak görev yaptığı Bađdat'ta doğmuştur. Mehmet Rifat Bey İkinci Meşrutiyet döneminde (1908-1918) Maliye Nazırlığı ve Ayan Meclisi Reisliğinde bulunmuştur. Baba tarafından Adana'nın Karaisalı kazası eşrafından Menemencioğullarının, anne tarafından da ünlü vatan şairi Namık Kemal'in ahfadıdır. İlk ve orta eğitimini Selanik ve İstanbul'daki Terakki ve Burhan Terakki okullarında, lise ve yükseköğrenimini İstanbul'da Sen Josef Koleji ve Lozan'da Hukuk Fakültesinde görmüştür. Arapça ve Farsça ile Türk edebiyatını özel öğretmenlerden tahsil etmiştir. Fransızcaya bihakkin vakıf Almanca da bilirdi. Meziyet ve vasıfları öğrencilik yıllarından beri kabul edilmiştir.

Dört çocuklu bir ailenin ikinci evladıdır. Kardeşleri Muvaffak Menemencioğlu, Beraet Savut ve Nahide Büktaş'tır. Muvaffak Menemencioğlu 1927-1944'te Anadolu Ajansı Genel Müdürlüğü yapmıştır. Numan Menemencioğlu Fransız İsviçreli Maria Selma ile evlenmiştir. Yeğeni (kız kardeşinin kızı) Feride Nevin'i evlat edinmiştir.

Menemencioğlu 1914'te Osmanlı Hariciye Nezaretine intisap edip 29 Ekim 1914-31 Ekim 1922'de Viyana Büyükelçiliğinde Üçüncü Katip, 1 Kasım 1922-19 Ocak 1923'te Bern Elçiliđi Evrak Memuru, 20 Ocak 1923'te Paris Mümessilliđi İkinci Katibi, 5 Mayıs 1923'te Bükreş Elçiliđi Başkatibi, 29 Aralık 1924'te Atina Büyükelçiliđi Başkatibi ve 14 Haziran 1927'de Beyrut Başkonsolosu olmuştur. Memuriyetinin başından beri zeka ve yeteneğiyle temayüz etmiş ve çalışkanlığı, bilgisi ve dürüstlüğüyle çok geçmeden amirlerinin güvenini sağlamıştır. 23 Haziran 1928'de Ankara'ya dönüp Dışışleri Bakanlığında Siyasi Daire Genel Müdürü olmuştur. Meslekteki istisnai parlaklığı kısa sürede Cumhurbaşkanı Atatürk ve Başbakan İsmet İnönü'nün dikkatlerini celp edip takdirlerini kazanmıştır. 1 Temmuz 1929'da Birinci Derece Ortaelçi payesiyle Dışışleri Bakanlığı Müsteşarı, 1 Temmuz 1931'de Birinci Sınıf Ortaelçi Müsteşar, 11 Haziran 1933'te de Genel Sekreter olmuş ve 1937'de Gaziantep milletvekili seçilmiştir. 28 Mart 1937 tarihli seçim tutanağı 5 Nisan 1937'de onaylanmış ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisine (TBMM) katılmıştır. Yine aynı tarihte Celal Bayar kabinesinde Dışışleri Bakanlığı Siyasi Müsteşarlığına atanmıştır. Bu görevden 29 Kasım 1937'de istifa etmiştir. Türkiye dahil dokuz ülkenin katılımıyla İsviçre'nin Nyon kentinde 10-11 Eylül 1937'de toplanan konferans sonunda imzalanan Akdeniz'de Korsanlık Fiillerinin Önlenmesi Anlaşmasının maksadı ve yüklediği mükellefiyet hududu çerçevesinde kalmak şartıyla anlaşmalar akdi için hükümete yetki verilmesi kanununun takdimi dolayısıyla 18 Eylül 1937'de TBMM'de bir konuşma yapmıştır.

Siyasi Müsteşarlıkların kaldırılması üzerine 1937'den 1942'ye kadar yeniden Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreteri olmuştur. Bu görevdeyken Dışışleri Bakanı Şükrü Saracoğlu'nun sivil genelkurmay başkanı gibi hareket etmiştir. On üç yıl Dışışleri Bakanlarının yardımcılığını yapan Menemencioğlu üstün muhakeme gücü, feraseti, kararlılığı ve uluslararası konulara derin vukfuyla Türkiye'ye değerli hizmetlerde bulunmuştur. 1930'lu yıllarda Atatürk'ün direktifiyle Boğazlar ve Hatay gibi ülkenin milli meselelerinin ikili ve çok taraflı platformlarda yabancılarla müzakeresinde ve çözümlenmesinde hayati roller üstlenmiştir. Bu dönemde Türk dış politikasının formülasyonu ve özellikle fiilen uygulanmasında Atatürk ve Dışışleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'tan sonra etkili üçüncü kişi olduğu söylenebilir. Menemencioğlu işlek zekası ve uzlaşma maharetinden ötürü uluslararası camiada sayılan bir diplomat olmuştur.

Menemencioğlu İsviçre'nin Montreux kentinde toplanacak konferansta Türkiye'nin 1923 tarihli Boğazlar Sözleşmesinde yapılmasını istediği revizyonu İngiliz hükümet yetkililerine izah için 20-28 Mayıs 1936'da Londra'yı ziyaret etmiş ve

Türk tezlerinin kabulü konusunda İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden'i iknada başarılı olmuştur. 22 Haziran-20 Temmuz 1936'da yapılan konferansa katılan Türk teknik heyetine başkanlık etmiş, toplantılar sonunda imzalanan sözleşmede Boğazlar üzerinde Türk egemenliğinin sağlanmasında etkin rol oynamış ve bu çabalarından dolayı Atatürk'ün eşsiz takdirlerine mazhar olmuştur.

Menemencioğlu'nun Hatay konusuyla ilgisi Beyrut'ta Başkonsolosluk yaptığı döneme kadar gider. Zira, Fransız manda yönetimi yıllarında İskenderun Sancağı olarak bilinen yöre İskenderun'da Delege sıfatıyla mukim yetkilinin bağlı bulunduğu Beyrut'taki Suriye ve Lübnan Yüksek Komiserliğince yönetiliyordu. Menemencioğlu Hatay uyuşmazlığının uluslararası alana intikal ettiği Milletler Cemiyeti Konseyinin 26 Eylül 1936'daki toplantısından itibaren hemen hemen her evresinde gerek Paris'teki Fransız hükümeti ve Ankara'daki Fransız Büyükelçiliğiyle yapılan ikili temaslarda gerek Cenevre'de Milletler Cemiyeti Konseyi ve ihtisas organlarında cereyan eden görüşmelerde hitabet ve ikna meziyetleriyle kendisine haklı bir şöhret edinmiştir. Uluslararası ilişkilerde gerçekçi tavır benimsemiştir. Ülkenin dış işlerini dar ideolojik kalıplar ve belirli jeopolitik kuramlar açısı yerine coğrafi zorunluluklar ve zamanın gerekleri uyarınca yönetmiştir. Aras dönemindeki egemen konumunu Şükrü Saracoğlu'nun 1938-1942 yılları arasındaki Dışişleri Bakanlığı yıllarında da sürdürmüş ve Türk diplomasisinin ardındaki ruh ve itici gücü teşkil etmiştir.

Menemencioğlu bütün meslek hayatı boyunca usta bir müzakereci olarak tanınmıştır. Yabancı ülkelerle yapılan birçok üst düzey ekonomik ve ticari görüşmelerde Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri olarak Türk heyetlerine başkanlık etmiş ve her defasında çetin bir pazarlıkçı görünümü sergilemiştir. Ayrıca, Dışişleri Bakanlığı personeli üzerinde sıkı bir otorite kurmuş, teşkilat bünyesinde reformlar yapmış ve genç görevlilerin iyi yetişmelerine özel önem atfetmiştir.

9 Ağustos 1942'de yapılan ara seçimde 1314 oyla İstanbul milletvekili seçilmiş ve ertesi gün TBMM'ye katılmıştır. 12 Ağustos 1942-15 Haziran 1944'de Dışişleri Bakanlığı yapmıştır. Dışişleri Bakanı atanan ilk meslekten dışişleri memurudur. Bakanlığı sırasında Genel Sekreterliği dönemindeki mahirane tutum ve davranışlarını sürdürmüş ve bilinen dirayet ve basiretiyle hareket etmiştir. İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden ile Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşına katılması hakkında 5-8 Kasım 1943'te Kahire'de görüşmelerde bulunmuştur. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yine aynı konuda İngiltere Başbakanı Winston Spencer Churchill ile 30-31 Ocak 1943'te Adana'da ve Churchill ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Franklin Delano Roosevelt ile 2-7 Aralık 1943'te Kahire'de yaptığı toplantılarda yer almıştır. Türkiye bu görüşme ve toplantılarda İngiltere ve ABD'nin bütün baskılarına rağmen tarafsızlık statüsünü koruyup savaşa girmemekte direnmesini bilmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin ısrarla savunduğu "aktif tarafsızlık" kavramının mucidi Menemencioğlu'dur.

1944-1956 arasında Paris'te Büyükelçilik yapmıştır. Bu yıllarda Türk-Fransız ilişkilerinin güçlendirilmesi için elinden gelen her türlü çabayı sarf etmiştir. Diplomatik kariyeri boyunca devletler hukukuna daima saygılı olmuş ve Türkiye'nin uluslararası vecibelerine sadık kalmıştır. 30 Ekim 1956'da kendi isteğiyle emekli olmuş, 30 Ekim 1957'de bağımsızlar listesinden Demokrat Parti İstanbul milletvekili seçilmiş ve 15 Şubat 1958'de vefat etmiştir. Ölüm haberi Türk ve dünya basınında geniş şekilde yer almıştır. Londra'da yayınlanan *The Times* gazetesi 16 Şubat 1958 tarihli sayısında Menemencioğlu'dan "Türk diplomatik servisinin en seçkin ve tecrübeli mensuplarından biri" diye söz etmiştir. Ankara'da Cebeci mezarlığında devlet töreniyle toprağa verilmiştir.

Menemencioğlu Osmanlı diplomatik yetkililerinin son kuşak temsilcilerindendir. İmparatorluğun ölümü onun ve akranlarının gözlerinin önünde vuku bulmuştur. Trablusgarp ve Rumeli'nin kaybına genç yaşlarda tanıklık etmişlerdir. Osmanlı devleti 1918'de çökmüş fakat imparatorluğun ihtişamının anısı haleti ruhiye ve hareketlerinin önemli bir

unsuru olarak belleklerinde yer edinmiştir. Menemencioğlu eğitimini imparatorluk döneminde gören Türk entelijansiyasına mensuptur. Görüşleri Osmanlı ruhu, gelenekleri ve felsefesiyle yoğrulmuştur. Osmanlı Devletinin son, Türkiye Cumhuriyetinin ilk safhasını bilfiil görmüştür. Osmanlı menşelerinin görünür izlerini hala taşıyan kuşaktadır. İnkâr edilmez surette Osmanlı terbiyesindedir ve pek çok Babialî diplomatik düşüncesini yeni Türkiye'ye uyarlamıştır. Osmanlı yöntemleri her iki düzene de hizmet etmiş diplomatlarca nakledilmiştir. Ecdadının tarihi mirası Menemencioğlu üzerinde ömür boyu süren etkisini göstermiş ve yurtseverlik, devlete sadakat, aile gururu ve asalet gibi özelliklere malik olmasını sağlamıştır. Uzun ve çok yönlü kariyeri sırasında döneminin birçok önemli olay ve kişilerini gözlemlemiştir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında orduların mahv ve topyekun boğazlanmalarını görmüştür. Atatürk reformlarının gerçekleştirilmesini, İnönü'nün ülkeye demokrasiyi getirmesini ve Demokrat Partinin iktidara gelmesini bizzat yaşamıştır. Hayatının sonuna doğru dünya siyasetinde ve sosyal sahnede köklü değişimler vuku bulmuştur.

1939-1940 yıllarında Ankara'daki Fransız Büyükelçisi René Massigli Türkiye ile ilgili anılarında Menemencioğlu'nun, hayatında gördüğü en keskin ve derin zeka sahibi insanlardan biri olduğunu, olayları ve insanları tam bir vukuf kavradığını, Türk Dışişleri Bakanlığının tartışılmaz otoritesi olduğunu ve Atatürk, İnönü, Aras ve Saracoğlu'nun her şart ve halde danıştıkları ve en isabetli görüşleri aldıkları kişi olduğunu yazmaktadır. Massigli, Menemencioğlu'nun tavsiyelerinin kabul edilmediği pek az olaya tanık olduğunu belirtmektedir. Fransız Büyükelçisi Menemencioğlu'yu mesleğinin tüm inceliklerini haiz bir diplomat olarak tanıdığını, onunla görüşmekten zevk aldığını ve ifade gücü, tahlil yeteneği ile hukuki maharetine gıpta ettiğini kaydetmektedir. Fransız diplomatı, başka bir yüzyılda yaşasaydı Menemencioğlu'nun Osmanlı İmparatorluğunun önde gelen sadrazamlarından biri olacağına inandığını da eklemektedir. Paris'te Büyükelçiyken kaleme aldığı *Les Détroits vus de la Méditerranée: aperçus, études, souvenirs* adlı yayınlanmamış bir eseri bulunmaktadır.

Yücel GÜÇLÜ

KAYNAKÇA

Arşivler

Fransa Dışişleri Bakanlığı Arşivi.

İngiltere Dışişleri Bakanlığı Arşivi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Arşivi.

Kitaplar

ALKAN, Mehmet Öznur, **İmparatorluktan Cumhuriyete Selanik'ten İstanbul'a Terakki Okulları (1876-2000)**, İstanbul, Terakki Vakfı Yayınları, 2001.

Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı: 1923-1946, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Ankara 1973.

CURTRİGHT, Lynn, "Great Britain, the Balkans, and Turkey in the Autumn of 1939", **International History Review**, Vol.10, No.3 (September 1988).

DERİNGİL, Selim, "Turkish Foreign Policy during the Second World War, 'Active Neutrality': 1942, On the Razor's Edge", **Turkish Review: Quarterly Digest**, Vol.6, No.28 (August 1992).

DERİNGİL, Selim, **Turkish Foreign Policy during the Second World War: An "Active" Neutrality**, Cambridge University Press, 1989.

ERKİN, Feridun Cemal, **Les Relations Turco-Soviétiques et la Questions des D**, Başnur Matbaası, Ankara 1968.

GÖKMEN, Oğuz, **Bir Zamanlar Hariciye (Eski Bir Diplomatin Hatıraları) I**, Kaptan Ofset, İstanbul 1999.

GÜÇLÜ, Yücel, "The Basic Principles and Practices of the Turkish Foreign Policy under Atatürk", **Bellekten**, Vol.64, No.241, December 2000.

GÜÇLÜ, Yücel, "The Controversy over the Delimitation of the Turco-Syrian Frontier in the Period between the Two World Wars", **Middle Eastern Studies**, Vol.42, No.4, July 2006.

GÜÇLÜ, Yücel, "The Legal Regulation of Passage Through the Turkish Straits", **Mediterranean Quarterly**, Vol.11, No.3, Summer 2000.

GÜÇLÜ, Yücel, "The Nyon Arrangement of 1937 and Turkey", **Middle Eastern Studies**, Vol.38, No.1, January 2002.

GÜÇLÜ, Yücel, "Turkey's Entrance into the League of Nations", **Middle Eastern Studies**, Vol.39, No.1, January 2003.

GÜÇLÜ, Yücel, "Turkish-German Relations on the Eve of World War Two", **Turkish Studies**, Vol.1, No.2, Autumn 2000.

GÜÇLÜ, Yücel, **Eminence Grise of the Turkish Foreign Service: Numan Menemencioglu**, Ministry of Foreign Affairs of Turkey, Ankara 2002.

HOWARD, Harry, "Turkish Foreign Policy", **Asia**, Vol.38, No.1, January 1938.

İkinci Dünya Savaşı Yılları: 1939-1946, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Ankara 1973.

KNATCHBULL-HUGESSEN, Hughe, **Diplomat in Peace and War**, J. Murray, London 1949.

MASSİGLİ, René, **La Turquie devant la Guerre: Mission à Ankara 1939-1940**, Plon, Paris 1964.

Montreux ve Savaş Öncesi Yılları: 1935-1939, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Ankara 1973.

PAPEN, Franz von, **Memoirs**, André Deutsch, London 1952.

RENDEL, George, **The Sword and the Olive: Recollections of Diplomacy and Foreign Service 1913-1954**, J. Murray, London 1957.

"The Demilitarised Straits", **Great Britain and the East**, Vol.XLVI, No.1300, 16 April 1936.

"Turkey in 1927", **The Near East and India**, Vol.XXXIV, No.896, 19 July 1928.

22/07/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/numan-menemencioglu-1893-1958/?pdf=3430> adresinden erişilmiştir